

Paweł Letko

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Relacje rosyjsko-etiopskie przed rokiem 1898

Streszczenie: Zbliżenie między Rosją a Etiopią pod koniec XIX w. stało się faktem, ponieważ obie strony były nim zainteresowane. Po otwarciu Kanału Sueskiego Etiopia zaczęła odgrywać ważną rolę w planach mocarstw europejskich. Strona rosyjska kierowała się przesłankami strategicznymi i gospodarczymi – zdobycia punktów oparcia na morskich szlakach handlowych, zapewnienia połączenia europejskiej części Imperium z Dalekim Wschodem, a także zdobyciem potencjalnie chłonnego rynku zbytu. Addis Abeba w Petersburgu szukała patrona i wsparcia w zabiegach o zachowanie niepodległości. Celem artykułu jest przedstawienie w ujęciu chronologicznym działań o charakterze religijnym, naukowym, wojskowym i politycznym, które doprowadziły do nawiązania oficjalnych relacji dyplomatycznych między Rosją i Etiopią.

Słowa kluczowe: Rosja, Etiopia, Abisynia, stosunki rosyjsko-etiopskie, Menelik II, Czerwony Krzyż

Za początek oficjalnych relacji rosyjsko-etiopskich uznaje się 5 lutego 1898 r., kiedy stojący na czele rosyjskiej misji dyplomatycznej Piotr Własow przekazał cesarzowi Menedlikowi II list od cara Mikołaja II. Jednak pierwsza, jeszcze nieoficjalna wymiana korespondencji między władcami Rosji i Etiopii miała miejsce 9 lat wcześniej, w roku 1889, zaś najwcześniejsze, pośrednie kontakty można datować na drugą połowę XVII stulecia.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie w ujęciu chronologicznym działań o charakterze religijnym, naukowym, wojskowym i politycznym, które doprowadziły do nawiązania relacji dyplomatycznych między Rosją i Etiopią. Zakres czasowy obejmuje przede wszystkim dwie ostatnie dekady XIX w. Autor podjął próbę odpowiedzi na pytania o przyczyny zaangażowania zarówno Rosji, jak i Etiopii w nawiązanie stosunków dwustronnych, a także o konsekwencje tychże dla samych zainteresowanych oraz dla układu sił w Europie na przełomie XIX i XX w.

Do połowy XIX w. kontakty rosyjsko-etiopskie były sporadyczne i z reguły pośrednie, a dla większości Rosjan Etiopia funkcjonowała bardziej w sferze mitu niż rzeczywi-

stości. Pielgrzymi z Rusi, Kaukazu i Armenii spotykali się z etiopskimi chrześcijanami w Ziemi Świętej od XIV w., jako pierwszy opisał to Wasilij Pozniakow, który w 1558 r. w Jerozolimie zetknął się z mnichami etiopskimi służącymi u Grobu Chrystusa¹. Dla Rosji Etiopia jako realny uczestnik sceny politycznej pojawiła się za pośrednictwem niemieckiego orientalisty i filologa, autora pierwszej w Europie historii tego kraju, Hioba Ludolfa. W roku 1674, gdy do Saksonii przybyło rosyjskie poselstwo, Ludolf przedstawił projekt zawarcia sojuszu między Moskwą a Etiopią, będącego częścią koalicji antytureckiej. Jednak po zapoznaniu się z treścią projektu, realizację odłożono na „lepsze czasy”. Dokładnie pół wieku później Piotr I planował wysłanie do Etiopii poselstwa, lecz po jego śmierci w następnym roku ten projekt również upadł².

Także do Etiopii docierały za pośrednictwem pielgrzymów, udających się do Jerozolimy, informacje o potężnym prawosławnym kraju, którego pielgrzymi są liczni jak „morski piasek”. Rosjanie cieszyli się opinią obrońców prawosławia. Dlatego władcy Abisynii starali się nawiązać formalne więzi z Rosją (w oparciu o wspólne wyznanie) już w XVII i XVIII w. Próby te stały się jeszcze częstsze w wieku XIX, ale znów kończyły się niepowodzeniem, ponieważ inicjatywy najczęściej podejmowano w trudnym dla Rosji momencie³.

W połowie XIX stulecia widać intensyfikację kontaktów rosyjsko-etioopskich w sferze religii i kultury. Kiedy na początku wieku Rosja odniosła wiele sukcesów w walkach z Turcją, rosyjska cerkiew zaczęła domagać się roli patronki wszystkich kościołów wschodnich, w tym opieki nad prawosławnymi Etiopczykami. Gdy w 1847 r. powołano Rosyjską Misję Duchowną w Jerozolimie, otworzył się nowy etap relacji między Rosją a Etiopią. Na czele misji stanął Porfirij (Uspienski), któremu udało się nawiązać kontakt z przebywającymi w Jerozolimie etiopskimi mnichami. Ich sytuacja, podobnie jak egipskich Koptów, była trudna – w toczących się sporach o dostęp do miejsc świętych byli w mniejszości. Zauważywszy to, Porfirij wystąpił z projektem roztoczenia opieki nad Koptami i Etiopczykami przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną. Pomysł wspierany był przez rosyjski rząd – czego świadectwem może być postawa oberprokuratora Świętobliwego Synodu Rządzącego, który w 1856 r. przekonywał do niego Ministerstwo Spraw Zagranicznych. W 1860 r. Porfirij udał się do Egiptu, aby negocjować mechanizmy stowarzyszenia. Jednak jego śmierć w tym samym roku doprowadziła do upadku projektu, tym bardziej, że budził on kontrowersje wśród rosyjskiego duchowieństwa. Je-

¹ К. В. Виноградова, *Из истории российско-эфиопских церковных связей XV–XIX вв.*, „Проблемы всеобщей истории” (Армавир) 2000, Вып. 6, s. 49–50; С. А. Агуреев, *Из истории становления русско-эфиопских культурных и общественных связей в конце XIX – начале XX веков*, „Вестник Московского Городского Педагогического Университета”, Серия: Исторические науки, 2016, № 1 (21), s. 90.

² А. В. Хренков, *Россия – Эфиопия. Сто лет дипломатических отношений*, „Азия и Африка сегодня” 1998, № 4, s. 52–53.

³ Российско-эфиопские отношения в XIX – начале XX в. Сборник документов, сост. А. В. Хренков, Москва 1998, s. 27, 431.

den z najbardziej wpływowych biskupów, metropolita moskiewski Filaret (Drozdow), wypowiadał się o nim z dużą dozą sarkazmu. Nawet gdy na czele Misji w Jerozolimie (1865–1894) stał przychylny monofizytom archimandryta Antonin (Kapustin), bardzo sceptycznie odnosił się do pomysłu Porfirija. Etiopczykom i Koptom zależało na dobrych relacjach z rosyjską cerkwią – o czym świadczyć może fakt, że jako pierwsi złożyli na ręce archimandryty Antonina kondolencje po zabójstwie cara Aleksandra II⁴.

Innym przykładem dobrych relacji między cerkwią rosyjską a kościołem etiopskim może być obecność dwóch etiopskich księży (wysłanych przez cesarza Jana IV) podczas uroczystości z okazji 900-lecia chrztu Rusi (1888 r.)⁵.

Propozycje Uspienskiego, mimo iż spotkały się z zainteresowaniem rosyjskiej dyplomacji, nie zostały zrealizowane także z powodu porażki Rosji w wojnie krymskiej. Ale nie zostały zapomniane – w latach 80. były podejmowane przez konsula generalnego w Kairze Michaiła Chitrowo, który zauważył, że rosyjskie zaangażowanie w Etiopii w zasadzie nie wiąże się z żadnymi kosztami oraz ryzykiem jakichkolwiek komplikacji, a może dać nowe narzędzie do realizacji własnej polityki. Wskazywał zwłaszcza na możliwość uzupełniania węgla przez rosyjskie okręty wojenne przepływające przez wody Zatok i Adeńskiej. Miało to związek z uruchomieniem w 1869 r. Kanału Sueskiego i chęcią wzmocnienia pozycji Rosji na Morzu Czerwonym⁶.

W drugiej połowie XIX w. Rosja nie prowadziła jednolitej polityki afrykańskiej. Zwolennicy zbliżenia z Niemcami postrzegali zaangażowanie w Afryce jako środek nacisku na Wielką Brytanię, zaś środowiska probrytyjskie uważały, że Afryka nie leży w kręgu zainteresowań Rosji. Wśród zwolenników polityki afrykańskiej także nie było jednomyślności co do celów, możliwości i konkretnych posunięć. Pod uwagę były brane dwie opcje. Ministerstwo Morskie i Ministerstwo Wojny optowały na rzecz założenia na wybrzeżu Morza Czerwonego i Śródziemnego oraz południowych i południowo-zachodnich wybrzeżach Afryki rosyjskich baz w celu zabezpieczenia szlaku między Odessą a Władywostokiem. Działania takie oznaczałyby ekspansję kolonialną w Afryce i z kolei z punktu widzenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych były niewłaściwe, a wręcz niebezpieczne. MSZ widziało Afrykę raczej jako element rozwiązywania problemów dyploma-

⁴ Архимандрит Августин (Никитин), *Вопросы христианского единства в деятельности Петербургской – Ленинградской Духовной школы (1809–1984)*, „Богословские труды” юбилейный сб. посвящ. 175-летию Ленингр. дух. акад. 1986, s. 57–59; idem, *Епископ Порфирий (Успенский) и эфиопская церковь*, „Христианское чтение” 2016, № 6, s. 102, 104, 106–109; С. С. Бороздин, *Абиссинская церковь в контексте российско-эфиопских отношений второй половины XIX – начала XX века*, w: *Международные отношения в XIX–XXI веках: Сборник трудов молодых исследователей*, Вып. 4, Екатеринбург 2008, s. 62–63.

⁵ Архимандрит Августин (Никитин), *Вопросы...*, s. 57.

⁶ Н. В. Малыгина, *Российско-эфиопские дипломатические и культурные связи в конце XIX – начале XX веков*, Владимир 2004, s. 36; С. А. Агуреев, *op. cit.*, 90.

tycznych w Europie i Azji⁷. Jeszcze w latach 80. XIX w. brany był pod uwagę projekt zdobycia portu nad Morzem Czerwonym, z którego można by zagrozić pozycji Anglii w Egipcie, prowadzić aktywną politykę w Etiopii, a nawet zająć część afrykańskiego wybrzeża Morza Czerwonego⁸.

Także wzmożone zainteresowanie państw europejskich północno-wschodnią Afryką, zwróciło uwagę rosyjskiej opinii publicznej na Etiopię. „Московские ведомости” (wyrażające opinię środowisk związanych z Ministerstwami Wojny i Morskim) wskazywały, że Abisynia ma szczególne znaczenie dla Rosji i dlatego należy włączyć się do walki o wpływy na równi z Anglią, Francją i Włochami. Według redaktorów gazety Rosja miała wszelkie powody i środki, aby przeciwstawić się Londynowi w jego planach budowy drogi do Indii⁹.

Idea rosyjskiej obecności na wybrzeżu Morza Czerwonego nie była obca opinii publicznej – na łamach prasy głoszono możliwość nawiązania z Etiopią stosunków handlowych, nawrócenia na prawosławie i za pomocą jej armii przeciwstawienia się Anglii, Turcji i Włochom. O zainteresowaniu Etiopią mogą świadczyć szczegółowe relacje z wyprawy kozaka Nikołaja Aszinowa z lat 1888–1889. To, co rosyjska prasa nazwała później „przygodą Aszinowa”, w rzeczywistości było pierwszą próbą stworzenia rosyjskiego strategicznego przyczółka w Afryce¹⁰.

Aszinow był znany jako inicjator projektu kolonizacji przez Kozaków wybrzeży Morza Czarnego. Doświadczenia kozackich osiedli wojskowo-rolniczych, które powstawały na terenie zachodniego Kaukazu, Kubania i wybrzeżach Morza Czarnego, miało zostać wykorzystane w Afryce. W styczniu 1886 r. w rosyjskiej prasie pojawiły się informacje, że Aszinow został przyjęty na audiencji przez cesarza Jana IV. Nie była to prawda – Aszinow faktycznie był w Etiopii i starał się o spotkanie, ale nie został przyjęty przez władcę, ponieważ nie miał oficjalnej rekomendacji od cara (co zresztą przyczyniło się do wydalenia Kozaka z Abisynii). Po powrocie z Abisynii Aszinow zaproponował rosyjskiemu rządowi założenie kozackiej osady w Afryce na wybrzeżu Morza Czerwonego. Projekt ten poparli m.in. minister spraw wewnętrznych Dmitrij Tołstoj i minister morski Iwan Szestakow, ale nie uzyskał oficjalnego poparcia ze strony cara Aleksandra III. Kolejna wyprawa Aszinowa do Etiopii cieszyła się dużym zainteresowaniem już na etapie przygotowań. „Московские ведомости” zebrały nawet ponad 1000 rubli darowizn na

⁷ E. В. Яковлева, *Политика России в Африке по материалам российской периодической печати конца XIX в.*, „Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского” 2016, № 5, s. 113–114.

⁸ E. В. Морозов, *Англо-французское колониальное соперничество в конце XIX века и его влияние на перегруппировку европейских держав*, „Успехи современного естествознания. Исторические науки” 2014, № 9, s. 11.

⁹ E. В. Яковлева, *op. cit.*, s. 114–115.

¹⁰ *Ibidem*, s. 115.

organizację ekspedycji. W tym samym czasie przygotowywano także prawosławną misję na czele z archimandrytą Paisijem¹¹.

Aszinow, wraz ze 150 kolonistami, na początku 1889 r. pojawił się na brzegu Zatoki Tadzurskiej, gdzie zajął porzucony fort Sagallo (formalnie należący do Francji), który nazwał Nową Moskwą i ogłosił wszystkie ziemie wzdłuż wybrzeża na odcinku 100 km i na 50 km w głąb lądu za rosyjskie. Francuzi, zaniepokojeni aktywnością Aszinowa, wysłali do Petersburga liczne noty protestacyjne. Aleksander III odciął się w tym momencie od ekspedycji, twierdząc, że była to inicjatywa prywatna i nakazał jej natychmiastowe zakończenie. Do Sagallo został wysłany rosyjski oddział, aby aresztować Aszinowa, ale Francuzi ostatecznie rozwiązali problem sami – francuska eskadra zbombardowała Nową Moskwę, która po 10 pociskach skapitulowała. Większość kolonistów została internowana, chociaż kilkudziesięciu udało się uciec – później przez pewien czas służyli w armii etiopskiej. Wyprawa zakończyła się porażką, a Aleksander III, aby uniknąć międzynarodowego skandalu, wysłał Aszinowa do Jakucji. Mimo to w Rosji wzmoгло się zainteresowanie Etiopią, a rząd carski doszedł do wniosku, że do politycznego i kulturowego zbliżenia z Etiopią trzeba zrezygnować z usług poszukiwaczy przygód, a raczej sięgnąć po środki dyplomatyczne¹².

Pod koniec XIX w. współpracą zainteresowane były obydwie strony. Rosja, niemająca żadnych kolonii w Afryce, nie stanowiła zagrożenia dla niepodległości Abisynii. Zaś klęska Włoch (do której przyczyniły się dostawy rosyjskiej broni dla Etiopii), wspieranych przez Londyn, ostro rywalizujący z Petersburgiem w Azji Środkowej, wzbudziła wzmożone zainteresowanie rosyjskich elit politycznych osłabieniem pozycji Wielkiej Brytanii. Jednocześnie Rosja wspierała Francję w jej zabiegach o zwiększenie wpływów w Etiopii. Ale tak dla Paryża, jak i Petersburga istnienie silnej i niezależnej Etiopii było środkiem do ograniczenia aktywności Londynu w regionie i osłabienia jego roli na szlakach morskich wiodących w rejon Morza Czerwonego. Obydwa kraje były przekonane, że wcześniej czy później dojdzie do wojny angielsko-etiopskiej i były zainteresowane tym, by armia etiopska była w stanie efektywnie się bronić. Abisynia mogłaby się także stać rynkiem zbytu dla rosyjskich towarów¹³.

Jednym z pierwszych przejawów rosyjskiego wsparcia dla Etiopii była kwestia włosko-etiopskiego układu w Ucciali z 2 maja 1889 r. Punkt 17 miał różne brzmienie w tekście włoskim i amharskim. Tekst amharski mówił, że Etiopia „może” korzystać z włoskiego aparatu dyplomatycznego, zaś tekst włoski informował, że Etiopia „zgadza się” na

¹¹ Ibidem; S. Golichenko, A. Holiczenko, *Ukraińcy w Afryce*, w: *Spoleczeństwo obywatelskie w Afryce. Historia powstania oraz wpływ na procesy społeczno-polityczne*, red. P. Letko, Olsztyn 2012, s. 98.

¹² Ibidem; E. B. Яковлева, op. cit., s. 115–116.

¹³ С. С. Бороздин, op. cit., s. 66; А.Б. Давидсон, *Почему Африка? Почему Абиссиния? (к 125-летию со дня рождения Николая Гумилева)*, „Вестник истории, литературы, искусства”, т. 8 (2012), s. 401.

prowadzenie jej polityki zagranicznej przez dyplomację włoską. Petersburg od początku nie uznał treści punktu 17 w wersji włoskiej¹⁴.

Wzmocnieniu relacji rosyjsko-etiopskich służyły dwie ekspedycje porucznika Wiktora Maszkowa w latach 1889–1892. Młody porucznik już w 1887 r. starał się zainteresować Ministerstwo Wojny swoją wyprawą do Etiopii, która miała wzbogacić wiedzę na temat tego kraju i roli, jaką może on odegrać w rosyjskiej polityce. W grudniu 1888 r. udało mu się spotkać z ministrem wojny Piotrem Wannowskim, na którym zrobił dobre wrażenie, dzięki czemu dyplomata zarekomendował Aleksandrowi III celowość wyprawy, uzasadniając ją słowami: *Z powodu naszej nieznajomości Abisynii i roli jaką to państwo może odegrać w przyszłości na wybrzeżu Morza Czerwonego, celowe jest zebranie dokładnych danych na temat składu i wartości abisyńskich sił zbrojnych*. Nie chcąc, aby misja Maszkowa doprowadziła do perturbacji dyplomatycznych, ustalono, że oficer pojedzie z ekspedycją Aszinowa, ale jako osoba prywatna. Ostatecznie Maszkow podróż odbył na własną rękę (przez Turcję i Egipt) w całkowitej tajemnicy (początkowo nawet Ministerstwo Spraw Zagranicznych nie wiedziało o jej prawdziwym celu), udając dziennikarza gazety „Новые времена”, jednego ze sponsorów wyprawy Aszinowa. To, że Maszkow nie dołączył do Aszinowa, okazało się zbawienne dla jego misji – gdy w lutym 1889 r. dotarł do portu Obock we francuskim Dżibuti, ostatnia partia uczestników wyprawy została deportowana do Rosji. Z Menelikiem II Maszkow po raz pierwszy spotkał się w sierpniu 1889 r. (do końca pobytu Maszkowa spotkali się jeszcze kilka razy). Władca Etiopii z zainteresowaniem rozmawiał o Rosji, a gdy w połowie września oficer wyruszył w drogę powrotną, miał ze sobą list Menelika do cara Aleksandra¹⁵. Wynikami podróży Maszkowa zainteresowało się Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Święty Synod oraz towarzystwa naukowe. Zdecydowano, że list Menelika II wymaga odpowiedzi, którą miał dostarczyć Maszkow. Tym razem stanął na czele ekspedycji zorganizowanej pod auspicjami Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Oprócz przekazania odpowiedzi Aleksandra III Maszkow miał także zapoznać się z geografią Etiopii, jej stosunkami politycznymi z sąsiadami i państwami europejskimi oraz zbadać strukturę polityczną państwa i jego wewnętrzną konsolidację. W skład misji wszedł także reprezentujący Synod priczetnik Grigorij, który miał nawiązać relacje między cerkwią rosyjską i abisyńską.

¹⁴ П. В. Мульгатули, „Дай Бог, только не втянуться в войну!” Император Николай II и предвоенный кризис 1914 года. Факты против мифов, Москва 2014, s. 35; G. Podeszwa, *Wprowadzenie*, w: A. Bułatowicz, *Z wojskami Menelika II. Zapiski z podróży do Etiopii*, przełożyła, wstępem i komentarzem opatrzyła G. Podeszwa, Warszawa 2000, s. 17.

¹⁵ А. В. Хренков, *Машков в Эфиопии (между подвигом и авантюрой)*, „Вопросы истории” 1999, № 2, s. 123–124; И. Антанасевич, *История о Дон-Кихоте Кубанском, его абиссинских приключениях и о том, как он стал защитой для славян Косово и Македонии*, w: *Опаленные революцией. Великая русская революция в судьбах российских соотечественников*, ред.-сост. Е. В. Лукин, Санкт-Петербург 2017, s. 38–39.

Misja, mimo że realizowała interesy państwa, nie miała charakteru oficjalnego poselstwa¹⁶.

Ekspedycja wyruszyła w kwietniu 1891 r. W Kairze, dokąd dotarła 22 maja, konsul Aleksandr Kojander zapoznał Maszkowa z kopią okólnika rządu brytyjskiego (dostarczoną mu przez Francuzów), w której nakazywano wszelkimi możliwymi sposobami nie dopuścić, aby Rosjanie dotarli do Etiopii. Mieli się tym zająć specjaliści wysłani do Aleksandrii, Port Saidu i Suez, aby zatrzymać bagaże ekspedycji oraz brytyjskie władze na wybrzeżu Morza Czerwonego i konsulowie w Saylac (miasto w północno-zachodniej Somalii) i Adenie. Rosjanie, podobnie jak w roku 1889, dotarli do Obocku, korzystając z wsparcia francuskiego. Z drugiej jednak strony „sojusznicy” także starali się utrudnić Rosjanom zadanie, np. poczta do Maszkowa została przetrzymana w Dżibuti trzy miesiące. Szczególne obawy żywiła francuska misja katolicka (działająca już od 50 lat w Harerze), która w obecności prawosławnych widziała zagrożenie dla swojej działalności¹⁷.

W drodze do Hareru Maszkow dowiedział się o zasadzce przygotowanej przez Włochów, zmienił zatem trasę i ostatecznie dotarł do celu. Wyprawie w dalszej drodze do Entonto jak cień towarzyszył Leopoldo Traversi, stojący na czele stacji naukowej Włoskiego Towarzystwa Geograficznego Let Marefià, który także otrzymał polecenie, by monitorować ruchy Rosjan i przeszkadzać im. Włoch rozpuszczał plotki na temat Maszkowa (m.in. że w jego ojczyźnie zjada się dzieci), a nawet próbował go otruć¹⁸.

Mimo tych wszystkich przeszkód Maszkow w końcu dotarł do cesarza. Gdy wręczał Menelikowi II pismo cara, ten wstał z tronu, a na zewnątrz pałacu został oddany salut artyleryjski. W dotychczasowej historii kontaktów Etiopii z Europą żaden kraj nie został tak uhonorowany. 18 marca 1892 r. cesarz wręczył Maszkowowi kolejny list do Aleksandra III, w którym prosił o pomoc w rozwiązaniu konfliktu z Włochami. Ponadto Maszkow miał przekazać list do ministra obrony z prośbą, którą usłyszał także podczas prywatnej rozmowy – o przysłanie do Etiopii kilku instruktorów wojskowych, a jeśli byłoby to niemożliwe, to przynajmniej jednego do szkolenia w posługiwaniu się bronią¹⁹.

W 1894 r. na tron rosyjski wstąpił Mikołaj II. Nowy monarcha nie wykazywał ostrożności swojego ojca i był gotowy do bardziej aktywnej polityki zagranicznej, także w Afryce północno-wschodniej. Jej przejawem były ekspedycje do Etiopii czy dostawy

¹⁶ *Российско-эфиопские...*, s. 525–528.

¹⁷ И. И. Васин, *Политика капиталистических держав в Эфиопии (80–90-е годы XIX века)*, Москва 1974, s. 206–207.

¹⁸ *Ibidem*, s. 207–209.

¹⁹ *Российско-эфиопские ...*, s. 158–163.

dużych ilości broni dla walczącego z Włochami Menelika II. Etiopia stała się miejscem pierwszego poważniejszego starcia między Rosją a Anglią (wspierającą Włochów)²⁰.

Polityka Menelika II zakładała współpracę z państwami europejskimi, ale w taki sposób, aby wpływy żadnego z nich nie zagroziły niepodległości kraju. Na początku lat 90. XIX w. doszedł też do wniosku, że nie będzie tylko obserwatorem, jeżeli państwa z Europy zaczną dzielić między siebie ziemie etiopskie – a za takie uważał tereny położone daleko na południe i zachód – aż do Jeziora Wiktorii i prawego brzegu Nilu Białego. Chodziło zwłaszcza o Anglię, pragnącą zbudować imperium ciągnące się od Kairu po Kapsztad²¹.

Wiosną 1894 r. Rosyjskie Towarzystwo Geograficzne zatwierdziło i objęło opieką ekspedycję Aleksandra Elisiejewa. Jej celem miała być penetracja Sudanu, ale dokonana przez terytorium Abisynii oraz zwięzłe i kompleksowe opracowanie dotyczące Etiopii. Wśród uczestników wyprawy znalazło się kilku emerytowanych oficerów oraz archimandryta Efrem. Od strony wojskowej ekspedycją kierował Nikołaj Leontiew. Wyprawa była wspierana nie tylko przez Towarzystwo Geograficzne, ale także Ministerstwo Wojny, Akademię Nauk i osoby prywatne, zainteresowane zbadaniem warunków dla handlu między Rosją a Etiopią. Wyruszenie ekspedycji z Odessy w grudniu 1894 r. wywołało duże zaniepokojenie wśród krajów Europy Zachodniej; na łamach prasy pojawiły się nawet wezwania do „położenia kresu rosyjskim ekspedycjom naukowym”. Pod koniec stycznia 1895 r. wyprawa wkroczyła do Abisynii, gdzie została przyjęta jako misja oficjalna, co było na rękę Leontiewowi²².

Elisiejew opuścił Etiopię w lutym 1895 r., natomiast Leontiew zdecydował się wstąpić na służbę cesarza Menelika II. Został jego bliskim współpracownikiem, doradcą politycznym i wojskowym (wszedł do cesarskiej rady wojennej i pomagał planować działania podczas wojny z Włochami), dodatkowo wykonując różne, czasami poufne misje w Rosji, Europie i Turcji. Za swoją lojalność otrzymał od Menelika II tytuł „ras” (jeden z najważniejszych tytułów arystokratycznych w Etiopii, w zasadzie przysługujący osobom z rodu arystokratycznego lub rodziny cesarskiej) i ziemie w południowej prowincji Borana (okręgi Ubo i Bako). Pamiętniki Leontiewa, wydane pod pseudonimem J. A. Jelec miały duży wpływ na kształtowanie się obrazu Menelika II i Etiopii wśród rosyjskiej opinii publicznej²³.

²⁰ E. В. Морозов, *op. cit.*, s. 112; П. В. Мультигули, *Внешняя политика императора Николая II (1894–1917)*, Москва 2012, s. 147.

²¹ G. Podeszwa, *op. cit.*, s. 14–16; E. В. Морозов, *op. cit.*, s. 112.

²² К. В. Виноградова, *Поездки российских путешественников в страны Ближнего Востока и Африки в конце XIX – начале XX вв. (на примере экспедиций капитана А. В. Элисеева)*, „Научный альманах” 2015, № 8 (10), s. 1356–1357.

²³ С. В. Григорьева, *Образ эфиопского императора Менелика II в российской мемуарной литературе рубежа XIX–XX вв.*, „Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского” 2003, № 2, s. 44; R. Caulk, „Between the Jaws of Hyenas”. *A Diplomatic History of Ethiopia (1876–1896)*, Wiesbaden 2002, s. 470.

Pierwsza delegacja etiopska, na czele której stał kuzyn Menelika II fitaurari Damto, przybyła do St. Petersburga 23 czerwca 1895 r. Tydzień później przedstawiciel Menelika II został przyjęty w Carskim Siole przez Mikołaja II. Efektem tego spotkania oraz rozmów z rosyjskimi kręgami wojskowymi, było udzielenie Etiopii pomocy politycznej i militarnej. Delegacja zabrała do domu z 135 skrzyń z karabinami i amunicją, jak również dużą partię szabel kawalerskich. Mikołaj II ze swoich środków przekazał Menelikowi II 400 tys. rubli. Już w czasie wojny kolejnych 130 tys. karabinów zostało dostarczonych z Rosji i Francji przez port w Dżibuti. Misja została wysłana przez Menelika II w całkowitej tajemnicy. Nawet stojący na jej czele Damto początkowo sądził, że udaje się tylko do Hareru, dopiero tam dowiedział się o prawdziwym celu podróży, czym zresztą był bardzo zaskoczony²⁴.

W trakcie wojny włosko-etiopskiej społeczeństwo rosyjskie wyraźnie opowiedziało się po stronie słabszej²⁵. Ta sympatia przejawiała się w konkretnej postaci – ze wszystkich stron Imperium płynęły znaczne środki finansowe, przeznaczone na pomoc Abisycykom. Z inicjatywy wielu gazet udało się zebrać kilka tysięcy rubli, aby pomóc chorym i rannym. W dużej mierze pod wpływem tych nastrojów w marcu 1896 r. Rosyjskie Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża zdecydowało o wysłaniu do Etiopii misji i przeznaczyło na ten cel 100 tys. rubli. Na czele misji stanął gen. Nikołaj Szwedow. Włosi, mimo poniesionej 1 marca 1896 r. klęski pod Aduą, nie stracili jeszcze wówczas nadziei na zachowanie wpływów w Abisynii, a obawiali się, że przybycie misji rosyjskiej tylko pogorszy ich sytuację – krążyły pogłoski, że oprócz lekarzy i pielęgniarek w skład oddziału Czerwonego Krzyża wchodzić będą oficerowie i 200 żołnierzy, mających wstąpić do armii etiopskiej. W związku z tym Włosi zabronili misji przejazdu przez Massauę. Ostatecznie Rosjanie dotarli angielskim parowcem 18 kwietnia 1896 r. do francuskiego Dżibuti. Na miejscu okazało się, że w związku z wojną nigdzie nie można zdobyć wielbłądów. Mimo tych przeciwności członkowie Czerwonego Krzyża dotarli do Hareru, gdzie zostali zatrzymani. Wtedy członek ekspedycji, podporucznik kawalerii Aleksander Bułatowicz, udał się do Addis Abeby i został przyjęty przez Menelika II; po audiencji rosyjska misja otrzymała zgodę na dalszą podróż. Powodem zatrzymania była najprawdopodobniej, jak informował Petersburg gen. Szwedow, nieznamość idei Czerwonego Krzyża, ale również obawa przed „obrażeniem” Rosjan (w stolicy było wówczas niewielu żołnierzy i władca obawiał się, że przywitanie gości byłoby zbyt skromne) oraz wątpliwości, czy Europejczycy są w stanie pokonać trudną drogę w porze deszczowej. Ostatecznie 26 lipca Rosjanie dotarli do Addis Abeby i otworzyli tam szpital. Przyjmowano do 200 pacjentów dziennie; sam cesarz interesował się jego działalnością, nawet obser-

²⁴ Ibidem, s. 470–471; Н. В. Малыгина, *op. cit.*, s. 35–36.

²⁵ С. А. Агуреев, *Итало-эфиопская война 1895–1896 гг. глазами русского офицера Н. С. Леонтьева и итальского майора Джованни Гамерра*, „Военно-историческая антропология” 2005/2006, s. 73–74.

wował 5 operacji. 8 października większość Rosjan opuściła stolicę, na miejscu pozostali lekarze, dwóch studentów, felczer i sanitariusz. Cesarz osobiście odprowadził oddział poza miasto i z uznaniem wypowiadał się o jego działalności²⁶. W tym momencie rozpoczęła się, trwająca do dziś, praktyka edukacji Etiopczyków w Rosji. Wśród opuszczających Etiopię Rosjan, znalazło się 5 młodych Etiopczyków, których na prośbę Menelika II wysłano do St. Petersburga – trzech z nich umieszczono w wojskowej szkole medycznej, a dwóch w szkole zawodowej księcia Mikołaja²⁷. Jeden z członków misji, Piotr Szczusew, został zobligowany przez Menelika II do napisania ilustrowanego podręcznika medycznego, który mógłby być wykorzystany w Etiopii. Szczusew po powrocie do St. Petersburga wywiązał się z zadania i w 1897 r. opublikował „Porady medyczne dla Abisyńczyków”, przetłumaczone następnie na język amharski przez Elyasa Bazzabeha. Było to pierwsze tego typu dzieło w języku amharskim, zawierające lokalne środki zaradcze połączone z próbą wprowadzenia zasad europejskiej higieny i pierwszej pomocy²⁸.

Na miejscu pozostał Aleksander Bułatowicz, który poprosił rosyjski Sztab Generalny, aby udzielono mu urlopu, w trakcie którego mógłby dotrzeć do niezbadanych przez Europejczyków terenów. Po uzyskaniu zgody przełożonych został przyjęty przez Menelika II, który również udzielił mu pozwolenia na wyprawę. Trwała ona od października 1886 r. do kwietnia 1887 r. W efekcie wyprawy Bułatowicz naniósł na mapę znaczną część systemu rzeczno-południowo-zachodniej części Wyżyny Abisyńskiej, a odkryte przez niego pasmo górskie, oddzielające zlewiska rzek Omo i Sobat zostało nazwane, zgodnie z życzeniem Menelika, imieniem Mikołaja II²⁹.

Bułatowicz po raz drugi udał się do Etiopii wraz z misją Piotra Własowa, której celem było nawiązanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych. Jako osoba znająca język i zwyczaje wyruszył przodem, aby uprzedzić o przybyciu poselstwa i zapewnić mu życzliwe przyjęcie. Przez Paryż, Marsylię i Dżibuti Bułatowicz dotarł w październiku 1897 r. do Addis Abeby. W tym czasie cesarz ogłosił mobilizację wojsk, dążąc do rozszerzenia granic swojego państwa. Menelik przyjął Bułatowicza na audiencji, podczas której pytał o stosunek do swoich planów wojennych. Podróżnik stwierdził, że Rosjanie nie mogą nie popierać dążeń władcy Etiopii do umacniania państwa. Cesarz pod koniec spotkania zaproponował Bułatowiczowi wzięcie udziału w jednej z kampanii. Rosjanin zdecydował się ruszyć razem z rasem Uelde Gijorgisem do Keffy – krainy, której do tej

²⁶ Idem, *Из истории...*, s. 91; G. Podeszwa, op. cit., s. 17–19; А. Б. Давидсон, op. cit., s. 405.

²⁷ С. А. Агуреев, *Из истории...*, s. 93.

²⁸ Е. В. Васильева, *Знания о гуманитарной деятельности Российского общества Красного Креста в формировании мировоззренческой и гражданской позиции*, w: *Современное образование: векторы развития. Роль социогуманитарного знания в формировании духовно-нравственной культуры выпускника педагогического вуза*, ред. М. М. Мусарский, Е. А. Омельченко, А. А. Шевцова, Москва 2017, s. 187–188; З. А. Семенова, *Роль русских медико-географов и врачей в укреплении здоровья населения зарубежных стран*, „Ползуновский Альманах” 2017, № 4., т. 1., ч. 1, s. 145.

²⁹ Н. В. Малыгина, op. cit., s. 95; G. Podeszwa, op. cit., s. 20.

pory nie widział żaden Europejczyk i rozwiązać zagadkę, gdzie kończy bieg największa rzeka Etiopii – Omo. Po trwającej cztery miesiące podróży po Etiopii Bułatowicz w lipcu 1898 r. powrócił do St. Petersburga, gdzie przedstawił ministrowi spraw zagranicznych Michaiłowi Murawiwowowi sprawozdanie ze swojej wyprawy, wskazując, jakie korzyści może odnieść Rosja z przyjacielskich kontaktów z Etiopią³⁰.

Obok Piotra Własowa rosyjską misję dyplomatyczną tworzyli m.in. Leonid Artamanow, Arkadij Orłow, A. Bułatowicz i I. Babiczew. W instrukcji, którą Własow otrzymał od ministerstwa spraw zagranicznych, znalazło się stwierdzenie, że głównym celem jest zdobycie zaufania Menelika i w miarę możliwości ochrona przed „machinacjami naszych politycznych przeciwników, zwłaszcza Anglików”. Ponadto Własow miał także dostarczyć informacje na temat francuskich postępów w rejonie górnego Nilu³¹.

Cesarz z niecierpliwością oczekiwał rosyjskiego wysłannika – członkowie ekspedycji zostali powitani tak uroczyście, że wzbudziło to komentarze Europejczyków przebywających w Addis Abebie. 5 lutego 1898 r. Menelik przyjął Rosjan na oficjalnym przyjęciu, podczas którego Własow przekazał list od Mikołaja II. Datę tę uznaje się za początek oficjalnych relacji rosyjsko-etiopskich³².

Rosyjski dyplomata zdobył zaufanie władcy, który nie tylko dzielił się z nim informacjami z życia rodzinnego, ale także treścią ważnych porozumień Etiopii z Francją, Wielką Brytanią i Włochami. Dyplomaci z tych krajów z niepokojem patrzyli na rosnący wpływ Rosjan na dworze Menelika II, którego postępowanie miało charakter pragmatyczny – chciał pokazać, że Etiopia uzyskała potężne wsparcie³³.

Rosjanie odegrali ważną rolę w przezwyciężeniu politycznego rozbitcia Etiopii. Na ten temat dość często Menelik II rozmawiał z Własowem, który nawet udzielił pożyczki na realizację tego celu w wysokości 25 tys. talarów, w sytuacji, gdy cesarz nie mógł zdobyć funduszy we Francji. Pod koniec 1897 r. zostały zorganizowane trzy ekspedycje, które doprowadziły do podporządkowania Jimmy, Wollegi, Kaffy. Aktywny udział wzięli w nich A. Bułatowicz, L. Artamanow i G. Czertkow³⁴.

W ustanowieniu relacji z Menelikiem II ważną rolę odegrał czynnik religijny. Podczas pierwszej audyencji rosyjski poseł poruszył problem sytuacji etiopskich pielgrzymów w Palestynie. Własow obiecał nie tylko chronić Etiopię od intryg mocarstw (Włoch i Wielkiej Brytanii), ale również mówił, że w razie potrzeby rosyjski rząd mógłby chronić abisyńskich pielgrzymów („wyznających tę samą wiarę”) w Palestynie poprzez swoich konsulów w Turcji. Strona francuska starała się wspierać ideę zjednoczenia cerkwi rosyj-

³⁰ Ibidem, s. 21–22; C. В. Григорьева, op. cit., s. 44.

³¹ Н. В. Малыгина, op. cit., s. 85.

³² Л. К. Артамонов, *Через Эфиопию к берегам Белого Нила*, Москва 1979, s. 27–33.

³³ И. И. Васин, op. cit., s. 187; Н. В. Малыгина, op. cit., s. 89.

³⁴ Ibidem, s. 93.

skiej i etiopskiej, Giscard Marchand w rozmowie z Bulatowiczem stwierdził, że projekt ten jest głównym argumentem za rozszerzeniem obecności rosyjskiej w Etiopii³⁵.

Niejako równoległe do oficjalnej misji dyplomatycznej biegła działalność w Etiopii Nikołaja Leontiewa. Jako zarządca ziem przydzielonych mu przez cesarza Etiopii poprosił rosyjski rząd o fundusze w wysokości 400 tys. rubli (na stworzenie administracji złożonej z Europejczyków, sił zbrojnych do ochrony prowincji, zakup dwóch parowców do żeglugi po rzekach i jeziorach, karabinów maszynowych i innej broni), jednak jego pomysły nie spotkały się z zainteresowaniem rządu. W związku z tym Leontiew zaczął działać na własną rękę i o pomoc poprosił znanego awanturnika, księcia Henryka Filipa Orleańskiego (1867–1901), który wiosną 1897 r. przebywał w Addis Abebie. Po powrocie do Europy księciu udało się stworzyć francusko-belgijskie konsorcjum z kapitałem 1,8 mln franków, w którym udziały miał król Belgii Leopold II. Leontiew próbował także uzyskać wsparcie kapitału angielskiego. Aby pomóc mu pozyskać pieniądze od europejskich inwestorów na eksploatację dolnego dorzecza Omo, cesarz podpisał 10 czerwca 1897 r. edykt nadający mu w lenno te jeszcze niezbadane ziemie. Ale działalność i wpływy Leontiewa nie podobały się ambasadorowi Własowowi, który informował Petersburg, że nadużywa on uprawnień udzielonych przez Menelika II³⁶, a jego jedynym celem jest zysk. Leontiew nie był dłużny – próbował przekonać Menelika II, że rosyjski dyplomata jest angielskim szpiegiem, ponieważ był żonaty z Angielką³⁷.

Aby poznać dokładnie otrzymane ziemie, Leontiew zorganizował wielką ekspedycję (50 Arabów, 2 tys. Etiopczyków i Senegalczyków) na czele której stali Iwan Babičzew, N. Szreder i książę Orleański. Członkowie ekspedycji dotarli w sierpniu 1899 r. do jeziora Rudolfa, zostawiając w kluczowych punktach wojskowe garnizony. Na ziemiach kontrolowanych przez Leontiewa rosły kawa, tytoń, zboża i kukurydza. Znajdowały tam się także złoża żelaza, cynku i miedzi. Dlatego zachęcał on francuskich przedsiębiorców do budowy kolei z Dżibuti, dzięki której eksploatacja równinowych prowincji Etiopii przyniosłaby duże korzyści. Początkowo Menelik II nie widział w jego działalności niczego, co zagrażałoby Etiopii, o czym zresztą poinformował Własowa. Jednak, gdy zorientował się w całości ambitnych planów Leontiewa oraz w jego machinacjach za swoimi plecami, w kwietniu 1902 r. wysłał do rosyjskiego rządu ostrą notę protestacyjną. W związku z tym Leontiew opuścił Etiopię, aby więcej do niej nie powrócić. Wydaje się,

³⁵ C. C. Бороздин, op. cit., s. 66.

³⁶ Była to prawda, świadczył o tym choćby fakt, że Leontiew przekupił sekretarza Menelika II, Ato Gabriela Gobana, by cesarz podpisał francuskie tłumaczenie dekretu, w którym Leontiew otrzymał koncesję na poszukiwanie złota w całym państwie.

³⁷ R. Caulk, op. cit., s. 648; S. Imbert-Vier, *Tracer des frontières à Djibouti. Des territoires et des hommes aux XIXe et XXe siècles*, Paris 2011, s. 80; E.В.Морозов, *Деятельность Н. С. Леонтьева на посту генерал-губернатора экваториальных провинций Эфиопии в 1897–1902 гг.*, „Вестник Орловского государственного университета”, seria: Новые гуманитарные исследования, 2011, № 6 (20), s. 61.

iz pomimo krytyki, jaka na niego spadła za niezbyt przejrzystą działalność, sam Leontiew sądził, że działa na korzyść Etiopii, jednocześnie dbając o interesy Rosji i Francji (które według niego były tożsame). Był jednym z architektów zbliżenia rosyjsko-etiopskiego, a zbiory (etnograficzne, botaniczne, zoologiczne), które zgromadził i przesłał do Francji i Rosji są do dziś wysoko cenione przez ekspertów³⁸.

Zbliżenie między Rosją a Etiopią pod koniec XIX w. stało się faktem, ponieważ obie strony były nim zainteresowane. Etiopia, po otwarciu Kanału Sueskiego, zaczęła odgrywać ważną rolę w planach mocarstw europejskich. Niski poziom rozwoju i słabość pozycji międzynarodowej dawały mocarstwom podstawy do przypuszczeń, że łatwo będzie można ją przekształcić w kolonię. Dla Rosji Etiopia była miejscem rywalizacji z Wielką Brytanią, ale także Włochami i Francją. Podporządkowanie Addis Abeby przez którekolwiek państwo wzmocniłoby jego wpływy w regionie, dlatego Petersburg zdecydował się na zaangażowanie w tej części Afryki. Strona rosyjska kierowała się przesłankami strategicznymi i gospodarczymi – zdobycia punktów oparcia na morskich szlakach handlowych, zapewnienia połączenia europejskiej części Imperium z Dalekim Wschodem, a także zdobycia potencjalnie chłonnego rynku zbytu. Opinię publiczną przyciągało do Etiopii także jej prawosławie. W przeciwieństwie do innych państw europejskich, Rosja mogła budować relacje nie tylko w oparciu o pragmatyczne interesy, ale także dzięki rozwojowi współpracy religijnej, naukowej i kulturalnej, co zresztą było także celem polityki etiopskiej.

Z punktu widzenia własnych interesów Addis Abeba w Petersburgu szukała patrona i wsparcia w zabiegach o zachowanie niepodległości. Menelik II był również zainteresowany rosyjskim zaangażowaniem handlowym i przemysłowym, mając nadzieję na poparcie w przypadku ewentualnej wojny z Anglią. Po klęsce Włoch pod Aduą Etiopia zdobyła międzynarodowy autorytet i sławę pierwszego afrykańskiego kraju, który pokonał Europejczyków. Klęska Włoch zaktywizowała działalność dwóch pozostałych konkurentów w regionie – Francji i Wielkiej Brytanii. Tylko ich zacięta rywalizacja o wpływy uratowała niepodległość Etiopii – obydwie strony wołały, aby kraj zachował suwerenność, a nie stał się kolonią przeciwnika. Także Włochy, utraciwszy szansę na podbój Etiopii, były zainteresowane jej niepodległością, nie chcąc, aby inne państwa europejskie podporządkowały sobie terytoria między Erytreą a Somali Włoskim³⁹.

Po wojnie etiopsko-włoskiej, w której Rosja udzieliła politycznego, wojskowego i moralnego wsparcia, zaufanie do Imperium wyraźnie się umocniło, a efekt ten spotęgowała misja Czerwonego Krzyża, która przyczyniła się do powstania etiopskiej służby zdrowia. W efekcie w lutym 1898 r. nawiązano oficjalne stosunki dyplomatyczne.

³⁸ Ibidem, s. 62–63.

³⁹ С. С. Бороздин, *op. cit.*, s. 66.

Bibliografia

- Caulk R., *„Between the Jaws of Hyenas”. A Diplomatic History of Ethiopia (1876–1896)*, Wiesbaden 2002.
- Golichenko S., Holiczenko A., *Ukraińcy w Afryce*, w: *Spółeczeństwo obywatelskie w Afryce. Historia powstania oraz wpływ na procesy społeczno-polityczne*, red. P. Letko, Olsztyn 2012, 95–103.
- Imbert-Vier S., *Tracer des frontières à Djibouti. Des territoires et des hommes aux XIXe et XXe siècles*, Paris 2011.
- Podeszwa G., *Wprowadzenie*, w: A. Bułatowicz, *Z wojskami Menelika II. Zapiski z podróży do Etiopii*, przełożyła, wstępem i komentarzem opatrzyła G. Podeszwa, Warszawa 2000, 7–28.
- Агуреев С. А., 2016, *Из истории становления русско-эфиопских культурных и общественных связей в конце XIX – начале XX веков*, „Вестник Московского Городского Педагогического Университета”, Серия: Исторические науки, № 1 (21), 90–99.
- Агуреев С. А., *Итало-эфиопская война 1895–1896 гг. глазами русского офицера Н. С. Леонтьева и итальянского майора Джованни Гамерра*, „Военно-историческая антропология” 2005/2006, 73–82.
- Антанасиевич И., *История о Дон-Кихоте Кубанском, его абиссинских приключениях и о том, как он стал защитой для славян Косово и Македонии*, w: *Опаленные революцией. Великая русская революция в судьбах российских соотечественников*, ред.-сост. Е. В. Лукин, Санкт-Петербург 2017, 36–48.
- Артамонов Л. К., *Через Эфиопию к берегам Белого Нила*, Москва 1979.
- Архимандрит Августин (Никитин), *Вопросы христианского единства в деятельности Петербургской – Ленинградской Духовной школы (1809–1984)*, „Богословские труды” юбилейный сб. посвящ. 175-летию Ленингр. дух. акад., 1986, 35–95.
- Архимандрит Августин (Никитин), *Епископ Порфирий (Успенский) и эфиопская церковь*, „Христианское чтение” 2016, № 6, 99–117.
- Бороздин С. С., *Абиссинская церковь в контексте российско-эфиопских отношений второй половины XIX – начала XX века*, w: *Международные отношения в XIX–XXI веках: Сборник трудов молодых исследователей*, Вып. 4, Екатеринбург 2008, 62–67.
- Васильева Е. В., *Знания о гуманитарной деятельности Российского общества Красного Креста в формировании мировоззренческой и гражданской позиции*, w: *Современное образование: векторы развития. Роль социогуманитарного знания в формировании духовно-нравственной культуры выпускника педагогического вуза*, ред. М. М. Мусарский, Е. А. Омельченко, А. А. Шевцова, Москва 2017, 185–191.
- Васин И. И., *Политика капиталистических держав в Эфиопии (80–90-е годы XIX века)*, Москва 1974.
- Виноградова К. В., *Из истории российско-эфиопских церковных связей XV–XIX вв.*, „Проблемы всеобщей истории” (Армавир) 2000, Вып. 6, 49–52.

- Виноградова К. В., *Поездки российских путешественников в страны Ближнего Востока и Африки в конце XIX – начале XX вв. (на примере экспедиций капитана А. В. Элисеева)*, „Научный альманах” 2015, № 8 (10), 1355–1358.
- Григорьева С. В., *Образ эфиопского императора Менелика II в российской мемуарной литературе рубежа XIX–XX вв.*, „Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского” 2003, № 2, 43–52.
- Давидсон А. Б., *Почему Африка? Почему Абиссиния? (к 125-летию со дня рождения Николая Гумилева)*, „Вестник истории, литературы, искусства”, т. 8 (2012), 389–409.
- Малыгина Н. В., *Российско-эфиопские дипломатические и культурные связи в конце XIX – начале XX веков*, Владимир 2004.
- Морозов Е. В., *Англо-французское колониальное соперничество в конце XIX века и его влияние на перегруппировку европейских держав*, „Успехи современного естествознания. Исторические науки” 2014, № 9, 110–114.
- Морозов Е. В., *Деятельность Н. С. Леонтьева на посту генерал-губернатора экваториальных провинций Эфиопии в 1897–1902 гг.*, „Вестник Орловского государственного университета”, серия: Новые гуманитарные исследования, 2011, № 6 (20), 61–63.
- Мультатули П. В., *„Дай Бог, только не втянуться в войну!” Император Николай II и предвоенный кризис 1914 года. Факты против мифом*, Москва 2014.
- Мультатули П. В., *Внешняя политика императора Николая II (1894–1917)*, Москва 2012.
- Российско-эфиопские отношения в XIX – начале XX в. Сборник документов*, сост. А. В. Хренков, Москва 1998.
- Семенова З. А., *Роль русских медико-географов и врачей в укреплении здоровья населения зарубежных стран*, „Ползуновский Альманах” 2017, № 4., т. 1., ч. 1, 144–147.
- Хренков А. В., *Машков в Эфиопии (между подвигом и авантюрой)*, „Вопросы истории” 1999, № 2, 123–137.
- Хренков А. В., *Россия – Эфиопия. Сто лет дипломатических отношений*, „Азия и Африка сегодня” 1998, № 4, 52–58.
- Яковлева Е. В., *Политика России в Африке по материалам российской периодической печати конца XIX в.*, „Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского” 2016, № 5, 113–118.

Russian-Ethiopian relations before 1898

Summary: The rapprochement between Russia and Ethiopia at the end of the 19th century had been pursued by both sides. After the opening of the Suez Canal, Ethiopia began to play an important role in the plans of the European powers. Russian strategic and economic rationale dictated the acquisition of footholds along maritime trade routes to connect the European part of the Russian Empire with the Far East. Access to a potentially important market was factored in as well. At the same time, Addis Abeba

regarded St. Petersburg as a potential patron and supporter in its efforts to preserve Ethiopian independence. The article discusses religious, scientific, military and political activities that led to the establishment of official diplomatic relations between Russia and Ethiopia.

Keywords: Russia, Ethiopia, Abyssinia, Russian-Ethiopian relations, Menelik II, Red Cross